

առած տղիտութեան պատմութեան մէջ
իսկ ինչ կէրտքերի պ. Գ. Արծրունու
քերին նոյն յօդուածում Տաճիկ քաղաքի
Միդհատ փաշայի անձնաւորութեան մաս
րին նա հիշում է ի իրօտ, կապելու զիժ,
րեւայ Լեւոյիս— դռնը զիտութեան չին
ընդունալ պէ՛ ի հիւրիսկի անձնաւորութ
բնութիւնութեան, ուստի է անպատարա
թիւում նրանց, միւր չունենալով պա
հանդիսանալ Միդհատ փաշային, փոքրիկ
զիկ սիրում են միշտ կոխելու զճիւղ և զ
շինչուն, մեծ ձգտումներ արտայայտող
Արծրանը կասեալ, որ ի՛նչ է պէ՛
Արծրունու վերջիւեալ յօդուածն ոչ նա
այլ մի որ և է եւրոպական լիզուով զք
նար— նա զգուհը, և ծաղկ կյարուցան
ստալուութեան և զրակաւորութեան մէջ
Հայոց մէջ նա կուլա է գնում, ինչպէս
զիտութեան արտայայտող զիտութեան
ընդունալ պէ՛ ի հիւրիսկի անձնաւորութ
բնութիւնութեան, ուստի է անպատարա
թիւում նրանց, միւր չունենալով պա
հանդիսանալ Միդհատ փաշային, փոքրիկ
զիկ սիրում են միշտ կոխելու զճիւղ և զ
շինչուն, մեծ ձգտումներ արտայայտող
Արծրանը կասեալ, որ ի՛նչ է պէ՛

միջ բուժ անկեղծով, հեռու Պրեմիայից մօտ 1 1/2 վերստ:

Տուգանքի ձևի կողմում կողմ անտառառ թաղարկության վրայով և նորա ձախ կողմի վտանքների մօտով անցնում է մեծ ճանապարհը լույսից դեպի Պրեմիա: Այս ճանապարհի վերայ սկսած լույսից դուրս գլուխ են մի քանի գիւղեր, ապարանքներ և պահպանների կայարաններ: Այս մեծ ճանապարհին գուգահեռական միայն փոքր ինչ գեպի արևմուտք ձգվում է փոքր ճանապարհը դեպի լույսից: Տուգանքի աջ ափով և նորա վտանքների վրայով անցնում է նոյնպես երկրորդական ճանապարհ Պրեմիայից դեպի լույսից: Այս մեր նկարագրած թաղարկության վերայ են ներկայումս առնու հանում իրանց յաջող գործունեությունը: Սկսելով II և III բնակիչի իշխանը:

Արևելքից Պրեմիայի հովիտը մտնում է Գրիվից գետով, սորա հետ և մեծ խոր ձուգվել Բեկայից Պրեմիա, անցնելով Գորնի Ստուգանք, Բուլգարի, Գարադաճ և Գրիվից գետերը: Գրիվիցի ակունքը գտնվում են շատ մօտիկ Գրիվից գետից դեպի հարավ-արևելք և բաղկանում է երեք լեռնային աղբյուրներից: Բոլոր տարածությունը, որ նա վազում է իւր ակունքից մինչև բերանը մօտ 22 վերստ է: Առաջին ուղի վերստը, մինչև Պրեմիայի հովիտը մտնելը նորա ընթացքը ուղիղ է նեղ ձուգում արևելքից դեպի արևմուտք, ուղիղ հայտնա լեռների միջով, նորա աջ ափում գտնվող թաղարկության վերայ անցնում է խճուղին և սորա վերայ զբաղվում է Գրիվից գետը: Գիւղը շինած է բլրի վերայ, որ իշխում է շրջակայքին: Պրեմիայից մօտ 8 վերստ հեռու է: Իրենց դուրս գալով և մտնելով Պրեմիայի հովիտ, սորա ամենից նեղ մասը արևելք-արևմուտք է: Գրիվից գետը ընդունում է հիւսիս-արևմտյան ուղղությամբ օրե պահպանում է նա Պրեմիայի բոլոր հովիտում, մինչև վեր գետի մեջ լծափվելը: Գրիվից գետի կրճից դուրս գալից և Պրեմիայի հովիտը մտնելից յետ, խճուղին խճուղի թաղարկության վերայ անցնում է նորա ձախ ափը և հարավից հովիտը շրջապատող լեռների ստորոտով ձգվելով մտնում է Պրեմիա քաղաքը:

Մեծ ճանապարհի հետ, Գարադաճի և Պրեմիայի հովիտի մեջ, միանում են հիւսիս-արևելք չորս փոքր ճանապարհներ Նիկոպոլի գետից, Սմայի ակունքից: Սրանցից առաջինը նշանաւորն է Բուլգար համար մէկը արևելքից, որ սկսում է Գրեմի գիւղից Սմայի վերայ և ձգվում է դեպի հարավ Արաբի-Մեքա, Կիլիկիայից և Տրապիզիտ գիւղերի վրայով և Գարադաճի մօտ կրտում է Բեկայից: Պրեմիայի խճուղին, շարունակվում է դեպի հարավ Պարադիսի վտակով, Ստուգանքից և Պրեմիայի մօտով, վեր գետի, Ջալալիայի և Պրեմիայի վրայով և համարում է լույսից, որ Նիկոպոլի հետ զբաղվում է մի միջոցային տակ է գտնվում: Բուլգար գոթերն այս ճանապարհով գնացին Նիկոպոլից Պրեմիա: Բացի այս ճանապարհներից դեպի հիւսիս գնում է Պրեմիայի հովիտ և մի այլ ճանապարհ վերջի աջ ափով— այս ճանապարհով գնացին դեպի Պրեմիա Ռուսական զորքերը կորսրիայից:

ՄԱՆԵՐ ԼՈՒՐԵՐ

Առաջադրվելով գրում են: Քաղաքի երեսն ուսումնարանաց տնուց Բովանդե քահանայի Բաշկալանի, վարձարկության խաղաղ իրենով իւր իօթնամյա անոնի և արդիւնաւոր գործունեության համար մեր երկսեռ ուսումնարանների մէջ, Նոյն քահանայի բացի տեսչությունը:

Թիւրքի և ուսուցչութիւնից մեր զորքերի մէջ այս ուսումնական տարուց ըստանձնեց կրօնի և Հայոց լեզուի դաստառութիւնը և քաղաքի արքունական սկզբնական դպրոցում: Այս շատ քաղաք է և հանելի մանաւանդ իւր ակունքի կողմանէ: Մանրաբնակչության պաշտօններով, բացի զայն պարտուց ճանաչողութեամբ և խղճմանքով վարելով ամենից ուսումնարանաց տեսչին և կրօնի ու Հայկաբանութեան ուսուցչին, այդ պերճ վարձարկութեան և լաւագուծութեան չնորհիւ: Հստակ մեծ վտանգութիւն է 34,000-ի չափ հայ ժողովրդիան լեզուի և կրօնի դաստառականութեան անհնար ձեռքերով մէջ ունենալ—որոք համար բաւական մեծ պատրաստութիւն և փորձնականութիւն է նարկաւոր և մանաւանդ անհայտնաբերութիւն:

Նոյն տեղից հաղորդում են: Վրաստանի և իմերէթի թիւմակաւ առաջնորդ գեր. Կարբէլ Արքեպիսկոպոսը անցնելով Օգոստոս ամսու վերջին այցելեց Ախալքալաքը, առանց չընթացելու նորա և Մարտիկ բաղնիքի գիւղերը ժամանակի կարծութեան պատճառով: Նորին Սրբազնութիւնն ուսումնական կողմից շատ թերթ վիճակի մէջ գտաւ մեր քաղաքը և մանաւանդ գիւղերն: Սրբազան առաջնորդի կարծիքով Ախալքալաքի ուսումնարաններն, որոնցից արականը մանաւանդ, մեծ կոչումն և նշանակութիւնն ունին մեր ամառը 34000-ի չափ հայ բնակչւ պարունակող վիճակի համար: Բայց այս վերջինները շատ խեղճ դրութիւն են ներկայացնում թէ ներթափան և թէ մասուր կողմից համեմատելով իւրեանց կոչմանը և նշանակութեան հետ, որ ունին ամբողջ Ախալքալաքայ և Մարտիկի վիճակաց համար: Այս բոլորը նկատեց գեր. Առաջնորդն, ուստի և խոստացաւ միջնորդել Ախալքալաքի Ս. Փրկիչ եկեղեցւոյ մեր վիճակում գտնուած գիւղերի կապալարում 11000-ից գէթ 500 ա. մեր քաղաքի կարօտեալ ուսումնարաններին մասն և բաժին հանել, այն հիման վրայ, որ մեր քաղաքի և վիճակի բաղնիքներն և երկրանկարներն կարողանան Արքեպիսկոպոսի Ախալքալաքի հայ բնակչաց հետ բերած դաղթականութիւնից լիկելով, ունենալ բարդապէս իրաւունք ստանալու գէթ 500, 11000-ից իւրեանց ուսումնարանաց կարօտութիւնը լցուցանելու համար: Եթէ այս խոստումը կատարուի և եթէ դպրոցաց առ ձեռն արդեանց աղբյուրները կանոնաւորապէս կառավարուին, այն ժամանակ շատ պայծառ ապագայ կապանքի Ախալքալաքի և վիճակի ուսումնական դրութեան համար:

Հին Նախիջևանից մեզ հաղորդում են, զեռ ևս անցնելով 1876 թվին պ. Գարբիել Արքանանիս Սրբաւանցը առանձին տպագրութեամբ յայտարարութիւններ ուղարկեց իշխանից մեր քաղաքը, իրաւարարելով որ շուտով լույս է տեսնելու իւր երկուք Մեքայից եպիսկոպոս Սրբաւանցի արխանութիւնը, այն է Նախիջևան քաղաքի և գաւառի տեղաբնակիչները առանց մանրամասն դիտելիք և տեղեկութեամբ, սկսած Նախիջևանայ հիմնարկութիւնէն, այն է ի Նոյ Նահապետին (sic) մինչև ցարալիկայ 1877 ամ, յորում պէտք է տրււ պարգևի գրքին: Յայտարարութեան նպատակն էր մի մի ու. ժողովել գրքի համար: Յայտնի բան է, գումարը ժողովուց, բայց գրքին սպասելուց աչքներս չուր կարեց... Լուսմէնք, որ Սրբազանը գիրքը գրել է գրադար կղզւով: Մենք աւելի ուրախ ենք զբարար կարգով, քան յայտարարութեան աշխարհաբար լեզուով...:

Հարուրից մեզ հաղորդում են որ այնտեղ ուղարկուած են երեսուն կոնստանտնուպոլիս ժապաւինեալ մատաններ գումար ժողովելու յօգուտ 3000 հայ զաղթական գերդաստանների:

Նոյն տեղից հաղորդում են, որ հին Բայազետի վերջին պատերազմից յետոյ Պարսից կառավարութիւնը իւր Սալթիկ խանութեան Ռուսական սահմաններում գրել է բաղնիքի տան մանապաճ ձիարարներ:

Գարալագեալից գրում են, որ այս օգոստոսի սկզբումը Նախիջևանի փոխանորդ Մարքի վարդապետը այցելեց Գարալագեալու եկեղեցւոյն ու լուս տպագրութիւն էր գործում թէ քահանաների և թէ ժողովրդականաց վերայ:

Առաջադրվելով և Մարտիկի վիճակաց եկեղեցական բարեկարգութեանց վերաբնակչական գործակալաւոր նշանակուեցաւ բարեկրն խալէն քահանայ Բարսեղեանը: Վերջինս ընդարձակ

վիճակները որոնք իւրեանց հայ բնակչաց քահանայութեամբ բնաբարբոյ և Արքեպիսկոպոսի վիճակներին կհաւատարին (մօտ 34000) բնակչւ, մեծ կարօտութիւն ունին մի այնպիսի անձի: Եր միմայն վարչական արդիւնքներ տոտնալու հոգ չունենար, այլ վիճակաց բաղնիքի հոգեկան և բարոյական պիտոյքները ևս հոգալու ճղնէր, առանց որոյ այդ վսեմ պաշտօնը նշանակութիւն չի ունենայ:

Հարուրից հաղորդում են, որ պ. Բաթիմանցի գիրքը սպիթելով պատճառել է մի քանի թիւթն սխալմունքներ նորա գրաւիչ յորեւածի մէջ: Հայապարտորդութիւն դեպի Հարաւոր Պարսից ուղևորուելով դեպի Նախիջևան առում է անցնելով Արփալաք... Եկայ Բաշնորաշէն գիւղը, ուր հայք և թուրքեր են կենում միասին միասնաւոր: (Մեղու № 27) Նախ և առաջ պարտը յանցնելով Բաշնորաշէն գիւղը չէր վաղորդ անցնել Արփալաքը, ըստ որում Ներսանի կողմից առաջ պէտք է զայ Բաշնորաշէն, ապա պէտք է Յ վերստ գնալ դեպի Նախիջևան որ հայր համեն Արփալաքին: Բաշնորաշէնի մօտ կայ Արփալաքի մի առու որից արդարեւ պէտք է անցնել դեպի գիւղը: Գուցէ պարտը առումը ընդունել է Արփալաքի տեղը երկրորդ, Բաշնորաշէն գիւղը բնակիչները առանց բացառութեան, առանց հայ խառնուրդի պատկանում են մահմետականութեան: Ուրովեան այդ գիւղում գտնուելու են Հարուր Գարալագեալի գաւառի տեղութեան հաստատութիւնները, ուր ծառայում են մի քանի հայ երկտասարդներ, որոնց տեսնելով պ. Նիկոնակը կարծել է թէ սղաք բուն բնակիչներ են... Խառն, հայ—տաճկաբնակ գիւղերը ամբողջ Հարուրում միայն սղաք են, Ալաբու, Փէշապը և Գարալի:

Նոյն տեղից հաղորդում են որ Հարուրում ոչ մի տարի այնքան չաղթելու և բաժնակի առատ բերք չէ եղած ինչպէս այստարի: Հողագործները շատ ուրախ են, մանաւանդ որ պատերազմի պատճառով այդ ներկերի գինը օր ըստ օրէ բարձրանում է:

Գարալագեալից գրում են, որ Արքեպիսկոպոս Սուրբ խաչի հռչակաւոր վանքումը մի թգաւաի հաստութեան փոխ տակ ծուծ է մի ձեռագիր աւետարան 370 տարեկան: Ինչպէս երևում է յիշատակարանից նա արտագրուած է 955 հայկական կամ 1507 ժրկական թուականին և ընծայուած է խալթ գաւառի Մատնիկանը անունով Սուրբ Աստուածածին վանքին, երեք ժամ հեռու Մուշ քաղաքից:

Նոյն տեղից հաղորդում են որ Գարալագեալում անասունների հանրացաւը մի կողմից և դեպի Երևան քաղաքը մի կողմից անասունները միւս կողմից, համարեալ խոյոր անասուն չեն թողել գաւառումը:

Գարալագեալի բոլոր գիւղերումը ընդհանրացած է երկխայոց վերայ կ ո կ ի շ ց ա լը, որ երկխայոց հաղաւոր տալիս է աքաղաղի ձայն, ըստ բաղնիք մահ շատ հաղու է պատահում:

Առաջադրվելով գրում են: Մինչև այս ուսումնական տարին ունեցել մեր զորքերը ուսուցիչներին ոչ ըստ զառի, այլ ըստ արտաքին արժանաւորութեան էր մասնաւորութեմ, այնպէս որ ում չարելը աւելի մաքուր, ում տունը մեծ, ում զուրը շաղկաւ կամ ում ճաւաղին կոկարը կիպլէր կայէ, հոգաւ համեմատաբար աւելի կատանային, իսկ մի աղքատ ուսուցիչ, որ վերոյիշեալ արժանաւորութիւնից ևս զուրկ էր, չարախմբական 28 դասի, ամեն օր միասնակ վերակալութեան, բոլոր ուսումնարաններին զարգրութեանց երբեմնակի պահպանութեան և ուրիշ շատ չարաբանքների և տանջանաց համար կատանայ ընդամենը 10 ուրբի ամսական: Այստանը, որ պ. թիմական վերատեսուչը, ըստ իւր խոստման, ունեցնէր մասնաւորութեան հրահանգ կտայ զատիկ համեմատ, չնայելով որ մի քանիսը ուսուցիչներից արդեն շաղկաւ են:

Այս օգոստոսին Պարսկաստանից դեպի Ռուսաստան Ջուղայով և Շախմարտից Արաբը անց են կանցնում ամենայն օր բաղնիքի մըսացու եղեր:

Գարալագեալու խաչիկ գիւղից հաղորդում են, որ նրանց եկեղեցւոյան գումարը, որ մօտ 700 ա. է, անհալս մնում է գնաղան անձանց ձեռքում և ոչինչ օգուտ չէ բերում ոչ եկեղեցուն և ոչ ուսումնարանին: Երբ ունեցնէր, որ փոխանորդ Մարքի վարդապետը ուղարկութիւն կղարծէր ոչ միայն այդ գիւղի և

կեղեցու, այլ և բոլոր եկեղեցիների գումարները վերայ:

«Տիֆ. Եփեսո»-ին հաղորդում են, որ վերջին ժամանակ Տրեպետի և Լուու գաւառներում երևում են աւաղանների խմբեր, յանուն Միւրալի, մտնում են գիւղերը, յափշտակում են, տաւար քլում, և սպանում մարդիկ: Մօտեւումս այսպիսի մի խումբ երևում են թիֆլիզից 30 վերստ հեռու Պրիւտում, Ռուս գիւղականաց յափշտակելով վերաւորում է մի քանիսին, և անյայտան մ:

Տաճկաստան փախած Բորչալուցի Միհրալի թուրքը յաճախ անում է յարձակումներ Ռուսաց սահմանապահ զինուորների վերայ: Երկու շաբաթ սրանից առաջ Միհրալին իւր խմբով հասնում է մինչև Մոկրիկի լեռաները և քլում է 1000 ձի, որոնք պատկանում էին Յ. Միհրալիին և մասամբ արքունի էին:

Կողակները յետ են խլում մի քանի ձիաներ և վերաւորում շատ Տաճիկներուն:

Թաւրոնական ներկայացումները արդէն ըսկած են: Խալական օպերան վաղուց թիֆլիսի համար անհրաժեշտ է դարձած և ահա նա ևս սկսաւ: Այցերդերի թիւը միշտ մեծ է, Այսօր ամառից 17-ին և վաղը 18-ին լինելու է առաջին անգամ ներկայացումն Բերկիկի Պուրիզաներ օպերայ, որ անմասնօք չէ հանդիսականներին: Գերասանական խումբը հաւանական է, որ իւր ներկայացումով բաւարարութիւն կտայ հասարակութեան նուրբ ճաշակին:

Խ Վ Ր Ա Գ Ի Ր Պ. ՈՒՄԵՐՆԱՆՑ
Հ Ր Ա Մ Ա Կ Ի Յ Հ. ԵՆՑԻԱՆՆԱՆ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

“ԱՆԵԿԴՈՏՆԵՐ,,-ի

II հատորը

Փոստի ծախքով գինը 50 կոպէկ է:

Կարելի է ստանալ հետեւեալ հասցէներով

- 1) Тифлисъ. Кавказская книжная торговля З. П. Грикурова.
- 2) Тифлисъ. Авлабаръ. Терг—Амазасу Терг—Ова-нисианъ.

Յ. Ն ա զ ա ի ա ն ց

Գուրո եկաւ մամուլի տակից պրն. Մ. Սիմէօնեանցի նոր աշխատութիւնը ԴԱՍԱԳԻՐԳԹՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ, տպագրութիւն Զ. Գրիգորեանցի: Հատով առնողները համար 65 կոպ. տամից աւելի առնողները գինը կը լինի:

1-3

Հաճախակի փողոցի վերայ վարձով տրվում է № 64 բնակարան 4 սենական, վերին յարկում, 2-ն մեծ, 2-ն փոքր, իւրեան խոհանոցով և մեծ բակով, տարեկան վարձն է 200 ա. ցանկալիցը կարող են հարցանել Համր. Նիկիտեանցի տպարանում պ. Աղբաւոր Մանուշարեանցին:

Անկողանիքի III հատորը պատրաստելու համար ժողովում ենք մեր կեանքից առնուած անկողանիքի: Մեզ անկողանիքի անդարկողների ազգ. անունները կը

տպուին գրքի վերջումը և նոյնից իւրաքանչիւրը կստանայ մի օրինակ:

Մեր հասցէն:
Въ Симферополь (Крымъ)
въ армянское училище, учителю Ованесу Назарянцъ.
Յ. Ն ա զ ա ի ա ն ց

Երբեմն Տիկին Դարայի Մանական Պարտէպն և նորան կից Նախակրթարանը Սեպտեմբերի 1-ից տեղափոխվել են Վերամիսնով, փողոցը, իշխան Նապոլեոն Ամատունայ տան ստորին յարկը, ուր թող բարեհաճեն դիմելու իւրեանց երեխայոց տալ ցանկացողները: Պարապմունքը սկսուել է Սեպտեմբերի 5-ից:

3-3

Պ. պ. Յ. Մեկը—Եղաբանի և Գ. Թաւարեանի մասնաւոր Բալական Ռուս միաբանի վարչութիւնը յայտնում է ի գիտութիւն ծնողաց, որ աշակերտաց ընդունելութիւնը սկսուել է օգոստոսի 27-ից, իսկ ուսումնական տարեկանը 7-ից: Ռուս միաբանը զետեղուած է Վաղվից փողոցի վերայ, Վերամիսնովից փողոցի հանգչար, պ. Նապոլեոնի տանը № 34.

3-5